

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

IV. RELIGIØSE/MAGISKE FORMLAR

[**820**] N-26747. (Tidlegare omtala: Musset 1981: 224ff; Hagland 1986: 14 ff, 44; 1990b: 13, [38/39]; Ertl 1994: 338; Knirk 1998: 491, 504.)

Innskrifta står på eit avbrote runekjevle av tre, bevart i to brotstykke som høver saman. Brotkanten mellom dei bevarte stykka følgjer staven på r. 12 i innskrifta. Dei to bevarte bitane er no til saman 119 mm lange, frå 11 til 15 mm breie og 3 mm tjukke. Funnet vart gjort i 1975, felt FE, hovudfase 7/8. Det tilseier ei arkeologisk datering av funnkonteksten til tida mellom ca. 1175 og 1275.

Det er runer på den eine av breisidene. Runene er svakt dobbeltskorne og frå 12 til 15 mm høge. Innskrifta er 88 mm lang frå brotkanten, der staven av ei rune visest. R. 1 og 8 har svak, men likevel sikkert påviseleg punktering. Mellom r. 6 og 7 er det eit lite punkt som kunne vera meint som eit ordskiljemerke, men som helst må oppfattast som ein pressmerke eller liknande i veden. Øvre del av r. 7 og r. 8 er skadde. Ein del av enden på øvre kvist i r. 7 er bevart og gir såleis sikker lese måte **o**. Såpass av den øvre bogen på r. 8 er også påviseleg, slik at runa utan problem kan lesast som punktert **b**. R. 10 og 12 (**r**) har opne bogar. Bortsett frå dei skadde delane av r. 7 og 8 er innskrifta elles så tydeleg og godt bevart at det ikkje er tvil om lese måten på noko punkt:

--.] B 111 1 1 1 B 1 R 1 R 1 1 1 '
- -.] **p o t n p t o p e r a r o t a s**

Det dreiar seg her om ei innskrift med ein versjon av den velkjende palindromen (*sator - are)po - tenet - opera - rotas*. Denne er kjend over heile Europa og kan sporast attende heilt til byrjinga av vår tidsrekning og knyter seg truleg til kabalistisk tradisjon med utspring attende i jødedommen (jf. Musset 1981, note 11 og 12 for vidare tilvisingar). Palindromen kan gjerast firedimensjonal ved å setjast opp i den såkalla "Faens firkant":

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Tre tilsvarende innskrifter er kjende også i materialet frå Bryggen i Bergen (N636, N640 og B583, jf. NIyR VI: 71, Marstrander 1980 og Dyvik 1988: 2f). På same måte som innskrifta her, er palindromen i bergensinnskriftene i beste fall to-dimensjonale, dvs. at dei kan lesast framlengs og baklengs, men utan den 'kvadratiske' effekten som firkanten gir. Feilskrifta av midtelement *tenet* i trondheimsinnskrifta, **tnpt**, synest eit stykke på veg å tilsvare det vi finn i N640 og B583 frå Bergen. I N640 er *tenet* retta til *teneþ*, og i B583 er elementet skriva *teneþ*. Det synest å vera semje om at dette reflekterer norsk uttale av latin i mellomalderen (NIyR: 82ff og Dyvik 1988: 2, sjå også G145, Dunekoppen frå Dalhems sokn, Gotland). Det er mogleg at dette også ligg attom feilskrifta i funnet frå Trondheim, der **e** er utegløynd to gonger og både **p** og **t** er sette til slutt i den sekvensen av formularet. Det siste kan vera eit slags kompromiss mellom eit kjent skriftbilete og gjengs uttale av dette elementet i palindromen. Feilskrifta kan i alle fall tyda på at ristaren ikkje heilt har kjent prinsippet i palindromen, slik tilfellet òg synest å vera med dei tre sator-innskriftene frå Bergen, og at det såleis dreiar seg om ein heller mekanisk og uøvd freistnad på å driva med den slags svartekunst som vi her nokså sikkert har eit lite døme på. Det kan elles dokumenterast at sator-formelen har vore kjend i nordisk folketradisjon langt fram mot vår tid. Ei runeinnskrift, noko usikkert datert til 17.-18.hå., frå Bergþórshvol på Island har sator-formel på ei side og alfabetet (**a, b, c, d**, etc.) på den andre (jf. Bæksted 1942: 206). I folkemedisinsk samanheng finst det dokumentasjon på at formelen har vore tilrådd som middel både mot hovudverk og i samband med blodstemming. Det finst òg oppskrifter så seint som frå første halvdel av 1800-talet både frå norsk og dansk område på at sator-formelen dukkar opp i det vi kunne kalla svartbokssamanhengar (sjå Reichborn-Kjennerud 1933: 123 m/tilvisingar og Storaker 1932: 48f.).

Innskrifta her nyttar punktert **b** for /p/. N640 har upunktert **b** i tilsvarende posisjonar, N636 og B583 har bae K. Liestøl held N640 (Søre Søstergården) for å vera frå siste mannsalder av 1100-talet (NIyR VI: 83). N636 (Nordre Gullskoen) er funnen under brannlaget etter brannen frå 1332 (NIyR VI: 70) og B583 (Dreggsallmenningen) er funnen i lag som er daterte til tida mellom brannane i 1248 og 1332 (Marstrander 1980: 101). Forholdet mellom upunktert **b**, punktert **b** og K i desse innskriftene av same slag viser, i høve til dei arkeologiske dateringane av funnkonteksten, ei utvikling frå **b** via punktert **b** til K som teikn for /p/. Det er i seg sjølv interessant, men materialet er sjølvsagt for lite til at denne typologiske skilnaden så greitt kan koplast til ein kronologisk dimensjon i vidare samanheng.